

CÂND ȘI DE CE A APĂRUT SINTAGMA „ȘCOALA CLUJEANĂ DE PSIHOLOGIE”?

Mariana Roșca

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

The matrix of the first Transylvanian psychologists' formation (the place where the first Transylvanian psychologists were educated) was the Faculty of Letters and Philosophy of the "Superior Dacia" University. The multidisciplinary profile of this faculty allowed that its graduates and employees (staff members) to distinguish (affirm) themselves in various science and culture branches. The present paper is referring to the activity and the work of some of the members of the Psychology Institute, conducted by Florin Ștefănescu-Goangă, who demonstrated their professional competences and moral qualities in psychology or in other related scientific domains. These are: L. Rusu, S. Cupcea, L. Bologa, I. Pitariu, M. Beniuc, I. Creangă, T. Bugnariu, N. Mărgineanu, A. Floca, D. Todoran, Al. Roșca, and D. D. Roșca.

The postwar years were extremely difficult for the Romanian psychology, but after 1964, The Psychology Department from the Cluj University has managed to make itself known through its research studies and publications (handbooks, treatises, university courses) sought for and appreciated by the specialists and students of all the faculties of the same type from our country. Here, under the guidance and leadership of the Al. Roșca, a valuable group of university professors and researchers was created. The publication of two scientific journals in French and English made possible that the activity of the Romanian psychologists to be known and appreciated abroad, inclusively that of the above-mentioned group.

The principledness, the objectivity manifested in their professional relationships made possible the organization of collaborations with psychologists from all the faculties of the same type from our country. Thus, The Psychology Department from Cluj became for decades the flag ship of the Romanian psychology. In that way, it was born, outside the Department, the phrase "The School of Psychology from Cluj".

1. SCURTĂ ISTORIE

Nu știm cine a lansat această formulare, dar în mod cert ea nu a apărut în cadrul catedrei noastre de psihologie și nu a fost utilizată de membrii ei, „lauda de sine” nefiind cultivată aici. Apariția acestei sintagme nu poate fi înțeleasă în afara evoluției istorico-sociale.

An. Inst. de Ist. „G. Bariț” din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. V, 2007, p. 137–162

Să deschidem o carte de istorie trăită.

„În anul 1929 se ținea un Congres al Studenților din toată țara, dar și din Pind și din Timoc. Nu uit seriozitatea dezbaterii problemelor, maturitatea discuțiilor, talentul vorbitorilor. Am descoperit ceva de un preț deosebit. *Am descoperit într-un om o inimă care bate în ritmul permanenței naționale* (subl.ns. – M.R.). Ieșiți seara de la una din ședințele congresului, ne-a întrebat simplu: «Sunteți ardeleni? Vreau să vă invit să fiți în seara asta oaspeții mei. Sunt prim-pretor la Craiova și m-aș bucura să petrec o seară cu dumneavoastră. E prima oară că am acest prilej și pentru că v-am îndrăgit pentru izbânda voastră de a rămâne români. Vreau în seara asta să fiți ai mei.» Ne-a dus la un restaurant în Parcul Bibescu, unde aranjase un ospăț pantagruelic. I-am cântat cântece studentești intercalate cu eruptivele cântece ciprianești și cu cântecul Tricolorul. Eram tineri, *eram studenți, purtam în noi mândria de a reprezenta Ardealul* în prima lui generație de școlaritate românească la Universitatea Daciei Superioare. Purtam în suflet eșarfa tricolorului atâta vreme îngenuncheat (...). În tren, la reîntoarcere, am ajuns cu toții la concluzia inepuizabilei resurse sentimentale a celor din Țara Veche pusă la baza Unirii din 1918, cărora tocmai în anii aceia li se răspundea în Ardeal cu un regionalism care dădea apă la moară revizionismului maghiar.

Din acea seară am socotit că dincolo de obligațiile școlare ne revenea nouă, noul tineret intelectual al țării, sarcina de a face ca Unirea să devină o realitate indestructibilă în geografia spirituală a țării. Atunci m-am decis să iau condeiul în mână, de a mă pune în serviciul de promovare a românismului prin răspândirea culturii noastre naționale, oricând și în orice împrejurare, nu sub forma agresivă a negării valorilor naționaliilor, purtată atunci și expusă de aceștia cu ostentație și emfază, ci prin impunerea ei la nivelul competitiv cu al acestora în Noul Ardeal.”¹

În această atmosferă de efervescență intelectuală și de hotărâre de creație, mulți tineri, sub influența profesorilor din liceu, s-au orientat spre psihologie, cum s-a întâmplat cu Salvator Cupcea și Alexandru Roșca. Acesta din urmă, chiar după decenii, îl amintea cu admirație pe profesorul său de psihologie din liceu, Romulus Demetrescu.

Înscriși la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității Daciei Superioare, ei frecventează cu asiduitate cursurile de psihologie ținute de Florian Ștefănescu-Goangă, a cărui biografie Alexandru Roșca o va cuprinde în *Dicționarul enciclopedic de psihologie*², încadrându-l între cei patru psihologi reprezentativi pentru psihologia din România: N. Vaschide, C. Rădulescu-Motru, Fl. Ștefănescu-Goangă și M. Ralea.

Tinerii studiază temeinic curente și lucrări de psihologie apărute pe plan mondial, le verifică, le completează cu cercetări de teren în România. Cercetările se materializează în lucrări de licență și de doctorat.

¹ H. Stanca, *Fragmentarium clujean*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1987, p. 27.

² N. Sillamy, *Dictionnaire Encyclopédique de Psychologie*, Paris, Edit. Bordas, 1980.

Această primă generație cuprindea tineri apropiați ca vârstă: Liviu Rusu și Lucian Bologa, născuți în 1901; Ionel Pitariu – în 1904, Nicolae Mărgineanu – în 1905, Alexandru Roșca – în 1906, Mihai Beniuc – în 1907, Dimitrie Todoran – în 1908, Tudor Bugnariu – în 1909. Atunci când colectivul avea o încadrare maximă cuprindea 11 membri, așa cum apar în fotografia din *figura 1*.

Fig. 1 – Generația de tineri psihologi³.

2. CĂUTĂRI DE DRUM

Curând mulți dintre ei se îndreaptă spre alte orizonturi. Această *aparentă evadare* își are explicația în particularitățile formării universitare. Matricea formării lor era Facultatea de Litere și Filosofie, cu variate și profunde posibilități de specializare, ce se definitiva abia cu ocazia efectuării lucrării de licență și, în continuare, a doctoratului.

Mai exista încă o particularitate a împrejurărilor de atunci: cursurile nu se țineau cu studenți grupați pe ani de școlarizare și în conformitate cu logica internă

³ În picioare, de la stânga la dreapta: L. Bologa, S. Cupcea, I. Creangă, L. Rusu, persoană neidentificată, T. Bugnariu și N. Mărgineanu. Așezați, de la stânga la dreapta: A. Floca, D. Todoran, Al. Roșca și I. Pitariu.

de structurare a fiecărei discipline. Studentul își înscria în *index*, în fiecare an, denumirea cursurilor și a seminariilor la care dorea să participe și să dea examen. Obligativu era doar un anumit număr de examene trecute.

Ce minunată libertate, s-ar putea spune. Dar câtă dezorientare pentru un începător. Se putea întâmpla ca în anul I el să asculte un curs de psihologie diferențială, nu unul de psihologie generală, din care s-au dezvoltat ulterior multiplele ramuri⁴.

Universitatea Daciei Superioare era formată nu numai din facultăți, ci și din institute de cercetare.

Institutul de Lingvistică, condus de Sextil Pușcariu, cel care a fost și primul rector al Universității, a inițiat o lucrare de valoare istorică, și anume: *Atlasul lingvistic al României*.

Constantin Daicoviciu conducea, în cadrul Institutului de Studii Clasice, săpăturile de scoatere la lumină a vestigiilor de la vechea capitală a Daciei – Sarmizegetusa –, cât și de la cea nouă Ulpia Traiana.

Institutul de Psihologie, condus de Florian Ștefănescu-Goangă, avea o situație specială. Oficiile de orientare profesională aveau nevoie de teste psihologice, care erau elaborate, multiplicat și vândute acestor oficii. Fondurile bănești au permis înființarea unei edituri și a unei reviste în care se publicau cărțile și articolele colaboratorilor.

Ca încadrare, titlu și salarizare, membrii Institutului aparțineau Facultății, cu diferite grade: preparator, asistent, șef de lucrări, conferențiar, profesor. Un număr redus de persoane, cu funcții administrative la editură, aparțineau exclusiv Institutului.

Valoarea intelectuală, extinderea și gradul pregătirii universitare rezultă din faptul că toți cei ce s-au orientat în timp spre domenii mai mult sau mai puțin apropiate de psihologie au avut realizări remarcabile, cum se va vedea în continuare.

O frumoasă pagină de istorie a învățământului clujean ne oferă profesorul dr. Crișan Mircioiu, în articolul: *Amintiri... principii de viață*⁵, referindu-se la Salvator Cupcea.

Crișan Mircioiu este îndreptățit să se refere la principii de viață. Domnia sa este cetățean de onoare al municipiului Cluj-Napoca, președinte de onoare al Filialei Cluj-Napoca a Vetrei Românești, rector, de decenii, al Universității Populare.

Profesorul Crișan Mircioiu reproduce, în articolul mai sus menționat, o serie de amintiri ale unui absolvent al Facultății de Medicină, din anul 1956, privindu-i pe profesorii pe care i-a avut. Sunt portrete excepțional de veridic creionate. În contextul

⁴ Iată câteva cursuri pentru care putea opta un student din anul I, în cursul anului școlar 1938–1939: Psihologia diferențială – Fl. Ștefănescu-Goangă; Sociologia, Etica – C. Sudețeanu; Pedagogia generală – V. Ghidionescu; Literatura română în secolul XVII – N. Drăganu; Istoria literaturii române în epoca luminilor – D. Popovici; Victor Hugo – Yv. Auger; Estetica literară – L. Rusu; Empirism și raționalism – D. D. Roșca; Gândirea magică – L. Blaga.

⁵ Ziarul „Adevărul de Cluj”, 18 septembrie 2006.

care ne interesează, ne oprim numai asupra evocării lui Salvator Cupcea: „Șeful Igienii Generale. Când intra în Amfiteatru, acest gentilom cu o statură impunătoare ținea o adevărată dizertație, care captiva auditoriul, aducând la un procent de 100% frecvența studenților.”

O axiomă a psihologiei afirmă: un om cu o personalitate armonioasă, un caracter puternic nu se modifică sub bătaia vântului. Reiese din compararea amintirilor absolventului din 1956, cu cetățeanul de onoare de azi. Dr. Vasile Maica amintește de severitatea profesorului Aurel Nana și de clinica pe care acesta o conducea. „În această clinică funcționa și profesorul Crișan Mircioiu, un bonom care ameliora tensiunile create. Prin erudiția, profesionalismul, amabilitatea și marea bunătate, a devenit proverbial pentru toți studenții de atunci și medicii de mai târziu.” Așa este profesorul dr. docent Crișan Mircioiu și acum, la cei 93 de ani (în 2006): senin, binevoitor, politicos, o prezență activă și benefică în viața culturală și socială, un *Om al Cetății*.

Revenim la aspectul evoluției profesionale a lui Salvator Cupcea, cel mai bun prieten al lui Alexandru Roșca, din liceu și până la prematurul său deces.

Cum se explică noua sa orientare profesională? În paralel cu Facultatea de Litere și Filosofie, Salvator Cupcea a urmat cursurile Facultății de Medicină⁶ și, specializându-se în psihiatrie, a fost încadrat la Spitalul de Neuro-Psihiatrie din Sibiu. Neîndoielnic, pregătirea de psiholog s-a îmbinat armonios cu cea de medic psihiatru și apoi de specialist de igienă mintală.

Faptul că imediat după război a fost numit reprezentant al țării noastre la Organizația Mondială a Sănătății (OMS) ne îndreptățește să afirmăm că și-a dovedit valoarea ca medic în războiul din Vest⁷. Până la deces a îndeplinit funcția de director al Institutului de Igienă din Cluj.

În 1931 se desprinde Lucian Bologa, un alt bun prieten de-a lungul anilor al lui Alexandru Roșca. Deși avea doctoratul în psihologie și sociologie – cu o teză despre viața religioasă – el pleacă la Sibiu, funcționând până la deces (1955) ca profesor, subdirector și apoi director, la Școala Normală de Băieți „Andrei Șaguna”.

În obligațiile sale au intrat, în cursul anilor, limba și literatura română, latina, logica, psihologia, sociologia, administrația și legislația, științele pedagogice și îndrumări pentru alcătuirea fișelor de observație. Acoperirea acestui larg domeniu era posibilă, ținând seama de pregătirea în cadrul Facultății de Litere și Filosofie, menționată mai sus.

Ca profesor de pedagogie, Lucian Blaga organiza practica pedagogică a elevilor la școala de aplicație. Elevii asistau la lecții model, învățau să le analizeze, țineau ei înșiși lecții de probă și lecția finală. Paralel, normaliștii erau îndrumați să observe conduita elevilor, să completeze fișele psiho-pedagogice, făceau de serviciu pe școală. Demn de reamintit este faptul că erau pregătiți să supravegheze elevii în pauze, să le organizeze jocurile.

⁶ Pe atunci Facultatea de Medicină era parte componentă a Universității clujene.

⁷ Cu enorme jertfe umane, armata română înaintază adânc în Europa, contribuind la înfrângerea nazismului, pentru a se asigura o neîndoielnică și deplină eliberare a Ardealului.

Valoarea socială și răspunderea profesorului din școala normală, mai ales în pregătirea învățătorilor pentru școlile sătești, decurgea din înțeleapta reformă a învățământului realizată de Spiru Haret. El considera că învățătorul trebuie să fie un luminator al satului, nu numai sub aspectul înzestrării copiilor cu cunoștințe esențiale, ci și ca îndrumător întregii vieți a satului. „În aceeași atmosferă de riguroasă disciplină și severă îndrumare, se desfășura practica agricolă și cea din cadrul cooperativelor școlare, acestea aprovizionau elevii cu rechizite și alimente. Elevii din clasa a VIII-a – numiți în jargonul școlar «octavanii» – făceau practică sociologică cu mentorul lor Lucian Bologa și se exersau în întocmirea monografiilor sătești și comunale. Elevii participau și la activități în cadrul Așezământului Medico-Pedagogic de pe lângă Spitalul de Neuro-Psihiatrie din Sibiu, în scopul cunoașterii și înțelegerii persoanelor cu handicap. După exemplul «Extensiunii universitare» elevii normaliști din anii finali țineau conferințe în sate și comune (...), toți profesorii școlii se implicau, împreună cu elevii, la organizarea serbărilor și excursiilor.»⁸

O realizare deosebită a elevilor normaliști a fost editarea, sub conducerea profesorului Lucian Bologa, a revistei „Gândul nostru” (1940–1943), revistă la care colaborau atât elevii, cât și profesorii.

Excelența activității de profesor a lui L. Bologa a fost recunoscută oficial, în 1943 conferindu-i-se medalia „Meritul Cultural” clasa I.

Pe lângă această extinsă și valoroasă activitate de profesor, L. Bologa continuă activitatea de cercetător, publicând lucrări care și astăzi pot fi consultate cu folos. Unele din ele sunt reproduse în monografia amintită.

L. Bologa primește o bursă din partea Mitropoliei Ardealului și în anii 1938–1939 urmează cursuri la Universitatea din Jena. Aici cunoaște diferite curente pedagogice, pe care le popularizează în țară. El menține legătura cu Facultatea de Litere și Filosofie refugiată la Sibiu și publică în „Revista de Psihologie”.

Lucian Bologa nu a fost singurul care, părăsind Institutul de Psihologie, s-a orientat spre învățământul secundar. A. Floca s-a încadrat ca profesor de filosofie și logică la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare; I. Creangă a fost profesor de filosofie la Liceul „George Barițiu” din Cluj.

Un drum asemănător urmează și Ionel Pitariu (1904–1944). El funcționează, începând cu 1933, ca profesor la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu și apoi la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie. A urmat stagiul de doctorat sub îndrumarea profesorului Florian Ștefănescu-Goangă, fiind preocupat de investigarea aptitudinilor matematice. Este menționat de psihologul Petre Pufan ca inițiator al primului laborator de psihologie școlară din țară. De-a lungul activității sale, s-a remarcat ca un pasionat distribuitor al cunoștințelor de psihologie prin conferințe și comunicări științifice, fiind totodată prezent prin cercetările întreprinse în „Revista de Psihologie Teoretică și Aplicată”. Câteva titluri: *Psihologia omului modern*,

⁸ Elena Macavei, *Lucian Bologa. Viața și opera*, Sibiu, Edit. Psihomedica, 2005.

Ideea de variație în psihologia modernă, Idealul profesional al tineretului nostru școlar, Conceptul de raționament matematic etc.

Începutul carierei de cercetare și didactice a lui Liviu Rusu pare temeinic ancorat în psihologie. El abordează teme importante pentru practica socială. În 1928 își ia doctoratul în psihologie, pe baza lucrării: *Selecția copiilor superior dotați*. Publică: *Principiile de bază ale psihologiei aplicate; Problema orientării profesionale, impresii din Germania și propuneri pentru organizarea ei la noi și Aptitudinea tehnică și inteligența practică* (1931).

Pe linie didactică, Liviu Rusu parcurge etapele obișnuite, fiind numit conferențiar în 1929.

Treptat, însă, interesul de cunoaștere al lui L. Rusu se îndreaptă tot mai mult spre estetică, probabil sub influența cursurilor lui Gheorghe Bogdan-Duică, profesor de literatură. Între anii 1928–1929 a făcut specializări la Leipzig, Berlin și Hamburg, iar între anii 1933–1935 la Paris, unde și-a luat cel de al doilea doctorat, în estetică, cu lucrarea: *Essai sur la création artistique*. Ca urmare, el va deveni profesor de estetică la Catedra de estetică a Universității din Cluj⁹.

În evoluția profesională a lui L. Rusu apare o fractură (1948), determinată nu de factori personali, ci de conjunctura politică. Profesorii, a căror disciplină era considerată ca având o puternică implicare ideologică, au primit o nouă încadrare. Liviu Rusu a fost numit cercetător documentarist la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române. Într-o situație asemănătoare s-au aflat L. Blaga¹⁰ și D. D. Roșca.

Din punct de vedere obiectiv, situația lui D. D. Roșca era mai neplăcută, el fiind încadrat ca profesor la catedra de pedagogie, o pedagogie de stil sovietic. Descendent al oierilor din Săliștea Sibiului, D. D. Roșca nu era omul lamentațiilor lenifiante. Filosof raționalist, spirit critic și caustic, inteligență sclipitoare, el judeca la rece realitatea. O întâmplare din epocă: are loc o ședință de învățământ politic, referent fiind D. D. Roșca. În timpul expunerii, auditoriul a rămas încremenit, gândindu-se la eventualele urmări, atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultători. În final, D. D. Roșca anunță, cu tonul cel mai neutru, că întregul text reprezenta o înșiruire de citate din Lenin.

⁹ Un profil mai complet se găsește în cartea lui Dumitru Salade, *Portrete de universitari clujeni*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 1997. Datele sunt cu atât mai valoroase, cu cât D. Salade l-a cunoscut pe L. Rusu în mod nemijlocit, ca student. În perioada cât eu (M.R.), am fost studentă L. Rusu a predat cursurile Estetica literară (1938), Estetica genurilor literare (1939), Istoria esteticii de la Kant (1941).

¹⁰ Nu era o activitate dezonorantă. Formele de activitate într-o bibliotecă universitară sunt variate, de la mânuitorul de carte la documentarist, arhivist, ultimii făcând organic parte din cercetarea științifică. Academicianul David Prodan a lucrat o viață, cu excepția unui intermezzo de profesorat, ca bibliotecar arhivist. El însuși declară, în *Memorii* (p. 56): „Cât de mult am ținut la meseria mea de bază, dovadă simplă e că multă vreme mi-am ținut postul de la Bibliotecă drept post principal și catedra secundar, deși pierdeam material mult.” Cât de mare era prețuirea dată bibliotecarului arhivist se vede din faptul că David Prodan a fost ales, încă din anul 1948, membru corespondent al Academiei Române, iar în 1955 a fost titularizat. De asemenea, a fost laureat al Premiului de Stat. Lucrările sale sunt fundamentale pentru istoria Transilvaniei.

Valorile nu pot însă rămâne pe linie secundară. Cu Declarația din aprilie 1964 se caută, și în planul culturii, ieșirea din chingile stalinist-jdanoviste.

Liviu Rusu revine la Catedra de estetică, dar acum în cadrul Facultății de filologie și va publica lucrări de mare valoare. Amintim numai câteva titluri, care le indică actualitatea: *Viziunea lumii în poezia noastră populară* (1967); *Eschil, Sofocle, Euripide* (1961, 1968); *Scriseri despre Titu Maiorescu* (1979).

D. D. Roșca își reia cursul de filosofie, primind titlul de profesor emerit, iar în 1963 este ales membru corespondent al Academiei Române (la secția Științe economice, filosofice și juridice), devenind membru titular în 1974.

Ceea ce trebuie apreciat în mod deosebit este preocuparea lui L. Rusu, ca profesor de estetică, pentru educația estetică a studenților (nu numai a celor care-i frecventau cursurile). Au rămas în amintirea foștilor studenți audițiile muzicale comentate, la care profesorul aducea propriile sale discuri cu muzică clasică. A regizat piesa *O scrisoare pierdută*, prezentată la înalt nivel artistic în sala mare a Casei Universitarilor. Studentul la psihologie Nicolae Pârvu a creat, la nivel de profesionist, rolul cetățeanului turmentat. Importantă, deși mai rar amintită, a fost contribuția profesorului la realizarea cercului literar studentesc de la Sibiu.

Mihai Beniuc – o înzestrare nativă de excepție. Copil de țăran din Sebiș (ținutul Zarandului), este silit din cauza derivelor istoriei să urmeze școala elementară în limba maghiară. Ajuns la școala românească, talentul său literar se afirmă.

Elev fiind în clasa a VI-a a Liceului „Moise Nicoară” din Arad, el publică în revista școlară „Laboremus” (1926) traducerea poeziei *Those evening bells* a lui Thomas Moore și două recenzii la cărțile de poezie *În robia lor* de Aron Cotruș și *Scut și targă* de Perpessicius. Despre poeziile lui Aron Cotruș, tânărul elev scrie: „D-l Cotruș nu-și cizelează versurile, el le scrie după cum îi dictează sufletul creator, având astfel notele cele mai sincere poate din câte s-au dat în literatura română de azi.”¹¹

Traducerea poeziei lui Moore este remarcată. Revista arădeană „Salonul Literar”, pe care o edita Al. T. Stamatiad, de altfel profesorul de limba română al elevului M. Beniuc, o reproduce în numărul său din mai 1926, recunoscând „frumosul talent al traducătorului”. Perpessicius o retipărește în „Universul literar”. Cunoscutul critic literar Mihail Dragomirescu îi recunoaște și el talentul literar și-i publică poezii în revista „Falanga”, la rubrica „Muguri” (poezii semnate cu pseudonimul Tudor Arsenius).

Un efect deosebit de încurajator pentru poetul în devenire l-au avut aprecierea de către Tudor Arghezi și publicarea poeziilor sale în revista „Bilete de papagal”¹²,

¹¹ V. Fanache, *Poezia lui Mihai Beniuc*, București, Edit. Minerva, 1972, p. 17. Lucrarea documentată (290 pagini) stă la baza portretului literar al lui M. Beniuc.

¹² Din cauza dificultăților materiale, revista apărea în dimensiuni mici, titlul sugerând micimea biletelor de papagal (pe fiecare bilet era o prezicere, biletul fiind tras de un papagal).

„inițiate de vrăjitorul Tudor Arghezi, peșteră în care intrai pe brânci, dar când te ridici, te izbeai cu fruntea de ciorchinii stelelor”¹³.

Mihai Beniuc stăpâna nu numai limba engleză, la înaltul nivel necesar unei traduceri de poezie (din matricolele școlare rezultă că avea nota 10 la limba engleză), el și-a însușit temeinic și alte limbi de circulație universală, ceea ce i-a permis să realizeze traduceri, studii aprofundate de psihologie, filosofie, literatură și critică literară.

El se afirmă ca un student strălucit. În 1931 își ia examenul de licență în psihologie, filosofie și sociologie¹⁴, cu teza *Psihologia animală*.

Ca șef de promoție, primește o bursă și pleacă în Germania pentru a studia în laboratoarele cunoscutului biolog J. von Ueskill. Rezultatele cercetărilor experimentale le publică, în 1933 *Bedeutungswchsel der Dinge in der Umwelt des Kampffisches Betta splendens Regan și Bewegungssehen, Verschmelzung und Moment bei Kampffischen*.

În 1934, M. Beniuc își publică teza de doctorat, *Învățare și inteligență la animale*. Va publica apoi studiul cu reverberații mai extinse, *Mediu, preajmă, vatră*.

Multipla sa formare profesională, în cadrul Facultății de Litere și Filosofie continuă să fie fructificată. O bună revistă de învățământ, „Satul și Școala”, îl are drept colaborator în 1936, cu articole de pedagogie școlară și de filosofie. În *Istoria filosofiei moderne* (1936) publică articole despre J. von Ueskill, W. Stern și M. Driesch.

M. Beniuc își începe cariera didactică la Universitatea din Cluj, ca asistent, inițiind studenții în aplicarea statisticii la prelucrarea datelor rezultate în urma cercetărilor psihologice întreprinse. După război, M. Beniuc își continuă activitatea didactică, în calitate de conferențiar, la Universitatea din Iași, iar apoi ca profesor la Universitatea din București, până la pensionare.

Inițiind și organizând editarea mării lucrări *Sinteze de psihologie contemporană*, Alexandru Roșca alcătuiește grupa de coordonare generală: M. Beniuc, A. Chircev, V. Pavelcu, Al. Roșca.

Domeniul de predilecție pentru M. Beniuc rămâne cel literar, mai ales poezia, în care el își putea exprima pe deplin durerile, dorințele, speranțele. Ca scriitor de poezie și proză a fost ales membru titular al Academiei Române, în 1955, în același an cu Tudor Arghezi (la Secția de literatură și arte). A fost numit atașat cultural la Ambasada Română din Moscova și ales președinte al Uniunii Scriitorilor. M. Beniuc a fost, înainte de toate, cântărețul durerilor Ardealului.

¹³ V. Fanache, *op. cit.* p. 247.

¹⁴ În organizarea de atunci a facultății, examenul de licență se obținea cu o materie principală, cu secundar I și secundar II. Probabil că specializarea sa în statistică a făcut ca, în timpul războiului, să fie mobilizat la serviciul de cifru (dacă memoria nu mă înșală – M.R.).

Legendele lui Horia îmi curg în sânge,
În doina mea Ardealul plânge
Și cer dreptate două mii de ani (E slobod să mai cânt).

**

Voi trecători alătura de vreme,
Dac-auziți cum cântecele plâng,
Să știți că-n miezul muntelui adânc
Durerea românească geme.¹⁵

Drama impusă României de nazismul german și fascismul italian, și trăită profund de M. Beniuc, își găsește ecoul în poezia *Despărțirea de o garoafă roșie*:

Sărut cu buzele arse huma
Din care tu sorbita-i sânge,
În pribegie plec de-acuma –
Garoafă roșie, nu plânge.

Mi-oi aduna-n desagi amarul,
Toiag din gardul vechi mi-oi frânge
Și-n urmă voi lăsa hotarul –
Garoafă roșie, nu plânge.

Străinul va veni în grădină
Și toate florile le-o strânge
Buchet pe masa lui străină –
Garoafă roșie, nu plânge.

De te va rupe și pe tine,
Tu varsă doar un strop de sânge.
Pe masa-i cu mâncări străine,
Garoafă roșie, nu plânge.

Vasile Fanache scrie: „Alături de Noi a lui Octavian Goga, *Despărțire de o garoafă roșie*, ca și corespondenta ei *Mesaj garoafei roșii de la Cluj*, scrisă în anul 1944, reprezintă poate tot ce s-a scris mai frumos pe motivul suferinței și patriotismului ardelean.”¹⁶

¹⁵ Versuri reproduse din V. Fanache, *op. cit.*, p. 88 și 89.

¹⁶ V. Fanache, *op. cit.*, p. 85 și 86.

Lungi patru ani purtarăm dorul
 Garoafei roșii de la Cluj,
 Garoafă roșie, nu plânge,
 Că ne vedem acuș, acuș!

Din punct de vedere intelectual și afectiv, Mihai Beniuc a fost un om de stânga activ. „Convingerea poetului e că literatura de atitudine, raportată la timpul istoric și la spiritul autohton, se impune ca un imperativ estetic al timpului prezent și al celui care vine.” Ideea lui V. Fanache este susținută chiar de M. Beniuc, „Nu este nimeni obligat să ia atitudine față de evenimentele timpului său. Dacă ești însă viu, nu poți să nu vezi, să nu auzi, să nu simți, să nu judeci. Fă ceea ce-ți spune judecata ta și va fi bine făcut. Chiar dacă n-ar fi totul decât o iluzie.”

O biografie a lui M. Beniuc ar putea fi reconstituită din poeziile sale. O spune el însuși: „În fiecare poezie adevărată este o fărâmă de biografie, mai declarată ori mai reținută, cu unicitatea ei, cu lumină și culoare, cu un pic de bucurie, cu sânge poate, poate cu multă durere. Iar biografia nu se poate exprima în lungimi de undă, în numere, în diviziuni de cadran, ci în imagini ce au păstrat ce a fost mai pur din momentul prins ori evocat de poet. Aceasta este misiunea sa: să smulgă vremelnicele, prin intuițiile sale, tot ceea ce poate preda nemuririi: «Alors, ô ma beauté, dites à la vermine/ Qui vous mangera des baisers,/ Que j'ai gardé la forme et l'essence divine/ De mes amours décomposés!» – zice Baudelaire. Imagine pură, rezumativă, absolută de substanțialitate, atemporală și nesupusă rigorilor spațiului euclidian, nici mișcării, gestul poetului, prin Verb sau Logos, este imperisabila sinteză dintre vremelnice și etern.”¹⁷

Aici se aude glasul psihologului!

Tudor Bugnariu – omul sub vremi. Se poate pune întrebarea: care ar fi fost cursul vieții sale, dacă nu rămânea în Ardealul de Nord-Vest după Diktatul de la Viena?

Clujean, prin mamă era înrudit cu familia de intelectuali ardeleni a lui C. Moisil¹⁸. Un imbold de altruism, izvorât din neuitarea nedreptăților și suferințelor românilor ardeleni dinaintea de Marea Unire, îl determină să rămână alături de victimele din acest colț al României.

După 30 august 1940, cunoaște toate nedreptățile și atrocitățile comise împotriva românilor. Diktatul era opera nazismului lui Hitler, în alianță cu fascismul. Germania, fiind o țară revizionistă, avea mai mare încredere în Ungaria revizionistă. Horthysmul ocupanților era de cea mai pură esență nazistă.

¹⁷ *Ibidem*, p. 33 și 262.

¹⁸ T. Bugnariu era văr primar cu Gr. Moisil, frate cu soția criticului de artă V. Vătășianu, cu soția lui C. Daicovicu, cu L. Cuparenc și Z. Bugnariu, profesoare la Facultatea de Filologie.

Oare nu acest complex de factori l-a făcut pe T. Bugnariu să-și îndrepte speranțele spre Uniunea Sovietică, considerată factor determinant în înfrângerea nazismului și în aderarea la socialism? Înțelegerile de la Teheran, Moscova și Ialta au dovedit că nu era o speranță nemotivată. Există momente critice, de ruptură, ce nu pot fi înțelese dacă le scoatem din context. Iată ce spunea un țăran ardelean, descriind suferințele rudelor sale refugiate, când îl vizitează „cu pașaport”: „Nu este de trăit aici. Să plece ăștia, să vie și dracii, dar să scăpăm de ei.”¹⁹

Înainte de război, T. Bugnariu era un tânăr visător, ușor nonconformist, așa cum se autoportretează în revista „Titlul”, îmbrăcat malagambist²⁰. A avea un mare talent pentru grafică și caricatură, prin ele reda destul de fidel figura personajelor, dovedind și un fin umor. Semnificative în acest sens sunt *figurile 2 și 3*.

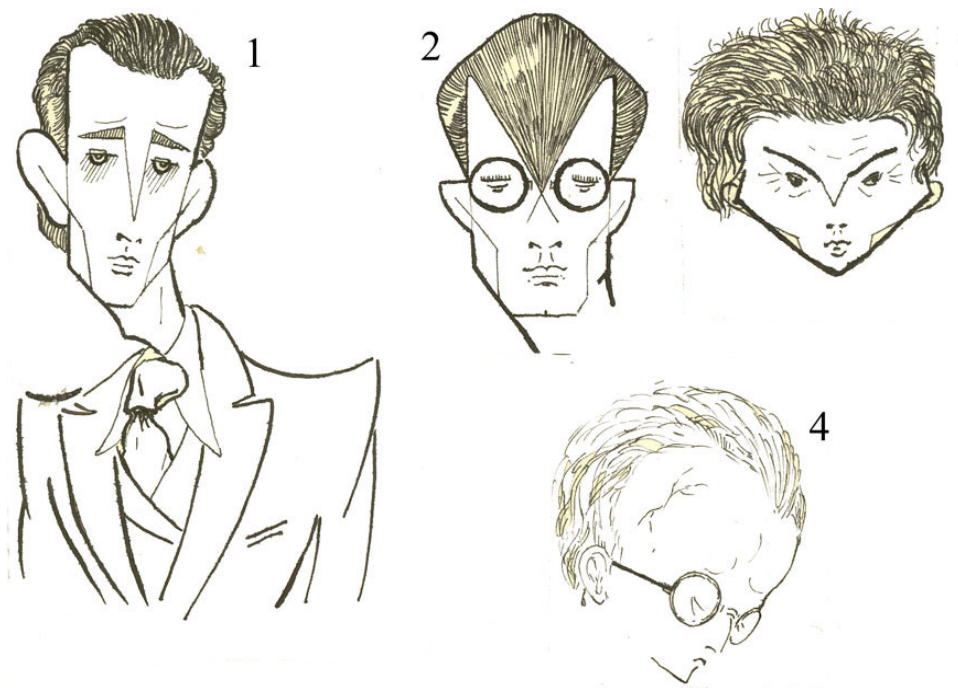

Fig. 2 – Colaboratori la revista „Titlul”²¹.

¹⁹ Viorel Cacoveanu, *Turma*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2007, p. 18.

²⁰ Membrii Institutului își creaseră, pentru propriul lor amuzament, o revistă (dactilografiată) în care fiecare era obligat să scrie ceva. Cel care nu se achita de obligație era închis într-o cameră până ce preda un material: relatări în proză sau în versuri ale unor întâmplări hazlii din Institut, comentarii la „operele” altora. Revista „Titlul” era o modalitate inteligentă, tinerească, de rezolvare a animozităților, a nepotrivirilor de personalitate, frecvente într-un grup de muncă. Sergiu Malagamba era un cântăreț de jazz, care lansase o modă vestimentară pentru bărbați, modă neagreată de autorități.

²¹ Caricaturi făcute de T. Bugnariu: T. Bugnariu (1), D. Todoran (2), M. Beniuc (3) și Al. Roșca (4).

Fig. 3 – Parte din „Trupa” Institutului de Psihologie din Cluj²².

După eliberarea orașului și revenirea Universității la Cluj, T. Bugnariu va fi profesor de materialism dialectic și istoric, o încărcare profesională deosebit de mare, ținând seama și de faptul că examenul de doctorat, la toate disciplinele, includea și aceste materii. În plus, a fost controlat, ani de-a rândul, de o consilieră sovietică.

A fost ales membru corespondent al Academiei Române, din 1955, cu specificarea „doctor în litere și filosofie”, specialist în probleme de materialism istoric și istoria filosofiei și membru în Comitetul Național de Sociologie.

Nu lipsite de semnificație sunt conjunctura și ansamblul personalităților alese ca membri corespondenți, în aceeași sesiune (1955), așa cum le prezenta acad. Dan Berindei. Intrau în Academie „personalități consacrate în domeniul științei și culturii până atunci marginalizate sau chiar ostracizate (...)”. Celor 45 de membri titulari (unii rezultând din promovarea unor membri corespondenți), li se mai adăugau și 66 membri corespondenți, selectați și ei pe criteriile amintite mai înainte. Printre cei mai de seamă, pot fi amintiți: Caius Iacob, Remus Răduleț, Cristofor Simionescu, Aurel Avramescu, Ștefan Bălan, Miltiade Filipescu, Th. N. Burgele, Tudor Bugnariu, Ion Nestor, Al. A. Philippide, Eugen Jebeleanu, Cornel Medrea și Constantin Baraschi, ca și cele două alegeri având un caracter politic – Barbu Zaharescu și Manea Mănescu²³.

Situația de mai sus este consolidată, în anul 1966, când se sărbătorea centenarul Academiei Române. „Printre cei 235 de membri ai Academiei nu se găseau nici zece care să fi pătruns în Academie prin motivații politice și, în același timp, mari personalități în variate domenii”²⁴.

Din lista pe specialități, amintim pe filosoful D. D. Roșca, sociologul T. Bugnariu și alte câteva nume, a căror valoare este cunoscută oricărui om de cultură contemporan: Octav Onicescu (matematician), Ilie Murgulescu (chimist), Eugen Pora (biolog), Tiberiu Morariu (geograf), Grigore Benetato, Ștefan Milcu, Constantin Parhon, Nicolae Cajal (medici), Constantin Daicoviciu, Andrei Oțetea,

²² De la stânga la dreapta: prof. Fl. Ștefănescu-Goangă, N. Mărgineanu, D. Todoran, Al. Roșca, M. Beniuc, T. Bugnariu, L. Bologa.

²³ Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2006)*, București, Edit. Academiei Române, 2006, p. 344 și 345.

²⁴ *Ibidem*, p. 369.

David Prodan, Ștefan Pascu (istorici), Iorgu Iordan, Emil Petrovici (lingviști), Ion Jalea, Corneliu Baba, Alexandru Ciucurencu (artiști plastici), Mihai Jora, Mihail Andricu, Sabin Drăgoi (muzicieni), George Oprescu, Virgil Vătășianu (critici și istorici de artă)²⁵.

Fiind numit profesor, șef de catedră și decan la Universitatea din București, Tudor Bugnariu se mută acolo, unde rămâne până la sfârșitul vieții. Frumos, distins, cu o conduită spontan cavalerescă, Tudor Bugnariu a fost soțul fiicei lui Lucian Blaga. O căsnicie de 32 de ani (din 1956 până la decesul său, în 1988). Ginere sensibil și omenos, de câte ori venea la Cluj să-și viziteze mama și surorile se ducea să se convingă dacă proprietara casei²⁶, în grija căreia fiica o lăsase pe mama sa, Cornelia Blaga, născută Brediceanu²⁷, dată fiind starea sa psihică, face tot ce era necesar.

3. REFUGIU ȘI REZISTENȚĂ

În anii 1940–1944 țara întreagă trecea prin mari greutăți, ce au putut fi învinse doar prin ordine, disciplină și un neabătut simț al datoriei. În afara celor 400.000 de refugiați și expulzați din Ardealul de Nord-Vest, în România veniseră valuri de refugiați cehoslovaci și polonezi, valuri de refugiați români din Basarabia și Bucovina. Începe războiul de eliberare a Basarabiei.

Universitatea clujeană avea și ea de învins dificultăți. Neputând să fie cuprinsă într-un singur oraș de provincie, s-a divizat: Facultatea de Litere și Filosofie și Facultatea de Medicină s-au refugiat la Sibiu, celelalte la Timișoara.

Datorită virtuților cetățenești mai sus amintite, anul școlar a început la timp, cursurile au continuat fără hiatus și deși o parte din biblioteci și din aparatura laboratoarelor rămăsese la Cluj, examenele se desfășurau la același nivel de exigență.

„Revista de psihologie” continuă să apară fără întrerupere la Sibiu, până la reîntoarcerea Universității la Cluj (1945).

Cei cu o nouă orientare profesională trimit articole în care se reflecta nu numai pregătirea lor de psihologi, ci și problematica noului lor loc de muncă. Lucian Bologna publică articolele *Conducătorul de elevi* (în 1941), *Elevul conducător în epoca pubertății și adolescenței* (1943) și *Profesorii văzuți de elevi* (1945).

²⁵ Numele subliniate aparțin unor personalități *clujene*. Alexandru Roșca, membru corespondent din 1963, va deveni titular în adunarea generală din 18–19 decembrie 1991 (Dan Berindei, *op. cit.*, p. 420).

²⁶ Spre onoarea sa, doamna (originară – dacă memoria nu mă înșală – din Corpadea) a îngrijit-o ireproșabil. O personalitate din lumea medicală și universitară a Clujului, Dr. Alma Mohora-Popovici, în calitate de veche prietenă, de asemenea se interesa de starea sa.

²⁷ Bredicenii – familie de oameni politici și diplomați de carieră, dintre care sunt de amintit C. Brediceanu – consecvent susținător al Unirii, și Caius Brediceanu care face parte din delegația română la Conferința de Pace. Erau atât de apreciați încât în Banat apăruseră versurile populare: „Nu-i român ca bănățeanu, bănățean ca lugojanul, lugojan ca Brediceanu”.

Salvator Cupcea contribuie cu *Constituția morfologică la bolnavii mintali* (1941) și *Încercarea unui sistem de psihopatologie constituțională evolutiv* (1944).

Ion Pitariu scrie *O anchetă referitoare la idealurile profesionale ale elevilor de liceu* (1942) și *Conceptul și raționamentul matematic* (1944).

De reținut este și inițiativa de publicare în „Revista de psihologie” a unor teze de licență, dintre care le menționăm pe cele elaborate de Nicolae Pârvu, *Metoda evaluării aplicate la cursul superior al liceului* (1940), și Mariana Pulpaș, *Metoda asociației libere* (1943), temă apropiată de problematica psihanalizei. După numirea ca preparator (în 1943), Mariana Pulpaș se orientează spre psihologia copilului și publică *Dezvoltarea și determinarea nivelului mintal al copilului de la naștere la vârsta de 3 ani* (1944) și *Viața emotivă a copilului mic* (1945). Aceste preocupări, debutând în condițiile refugiului, vor continua în domeniul psihologiei copilului și al deficiențelor mintali.

4. DIFICULTĂȚI ÎNTÂMPINATE DE DISCIPLINA PSIHOLOGIEI ÎN ANII POSTBELICI

Psihologia, ca disciplină universitară, a avut de învins în anii postbelici multe dificultăți. În primul rând, considerată ca având implicații ideologice, a fost privită de autorități cu suspiciune. Ca urmare a severelor critici la adresa erorilor comise în URSS prin utilizarea testelor psihologice, și la noi, creatorii și utilizatorii acestora erau atacați, nu cu argumente strict științifice, ci politice, în ședințe asemenea unui nou gen de inchiziție.

Alexandru Roșca nu avea o situație privilegiată. Deși se afirmase ca antifascist din timpul războiului, este exclus din partid, pe motive ideologice, în perioada marilor „epurări”. Acțiunea a fost dirijată la Cluj de filosoful Pavel Apostol (Pavel Erdős). A fost reintegrat, fără nici o intervenție personală, atunci când, după Declarația din aprilie 1964, autoritățile din România caută o ieșire din „chingile” staliniste în plan politic, economic și cultural.

Care au fost orientările ce au avut ca efect transformarea Catedrei de psihologie de la Universitatea din Cluj, în navă amiral a psihologiei din România, timp de decenii?

Alexandru Roșca „avea o știință aparte de a-și alege colaboratorii pe criterii valorice; de a-i forma și coordona, într-un climat de optimă conlucrare, pentru atingerea obiectivelor profesionale ce le avea de îndeplinit”²⁸.

Criteriile valorice nu se reduceau doar la înzestrări intelectuale. De acest aspect își aduc aminte un grup de foști studenți și colaboratori, unii dintre ei având și privilegiul de a fi actuali continuatori²⁹.

²⁸ M. Aiftincă, *Timp și valoare*, cap.10 (*Alexandru Roșca: Alétheia sau calea devenirii întru umanitate*), Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2003, p. 310.

George Băcanu, profesor în învățământul pentru copii cu deficiențe de auz, transferat ca specialist în nou înființata secție de Defectologie de la Universitatea din Cluj-Napoca, scrie în amintirile sale: „Grija pentru continuitatea catedrei se manifesta prin asigurarea și selecția plină de răspundere a personalului didactic și de cercetare. Relațiile interpersonale erau dominate de respect, ajutor reciproc, muncă serioasă și creativă, promovarea valorii pe criterii de competență și trăsături pozitive de caracter, echilibru și armonie. Eu am avut pur și simplu norocul de a fi primit și a mă integra în acest grup de oameni de foarte bună calitate profesională și caracterială.”³⁰

Într-un colectiv alcătuit pe asemenea criterii valorice era posibilă instaurarea unui anumit stil de muncă, de viață profesională, descris de Valeriu Mare astfel: „În orice domeniu de cercetare, stilul de muncă este un factor decisiv în ceea ce privește calitatea și eficiența activității, atât a fiecărui membru în parte, cât mai ales a echipei în ansamblu. Iar stilul de muncă al echipei se constituie și este operant, cu deosebire ca rezultat al calităților de personalitate ale liderului.

De-a lungul unei jumătăți de secol, liderul de necontestat al psihologiei din țara noastră a fost profesorul Alexandru Roșca. Drumul parcurs a fost dificil, dramatic uneori. Dar psihologia românească și slujitorii ei au rezistat tuturor vicisitudinilor, mai mult, au înregistrat reale progrese în variate domenii.

Rolul și contribuția Profesorului Al. Roșca s-au vădit cu prisosință în activitatea desfășurată de grupul psihologilor clujeni, care s-a impus, înainte de toate, prin *coeziunea* sa, prin spiritul său de echipă.

Personal, am avut prilejul să mă formez și să activez de la început (din 1949, după absolvirea liceului) sub îndrumarea profesorului Al. Roșca. Principial, ordonat, calm, perseverent, încrezător în destinul psihologiei românești, *exigent, dar drept în relațiile cu ceilalți, precum și față de sine însuși* (subl.ns. – M.R.), domnia sa a reușit să imprime întregului grup de colaboratori trăsături proprii spiritului de echipă.

Dar coeziunea de idei și unitatea de acțiune nu excludeau nicidecum diversitatea opiniilor, a punctelor de vedere, ci, dimpotrivă, de neuitat pentru mine sunt discuțiile sistematice, regulate, din cadrul ședințelor de catedră, consacrate dezbaterii temeinice a problemelor teoretice sau a rezultatelor investigațiilor experimentale întreprinse de membrii catedrei. Fiecare avea libertatea deplină, independent de «gradul» sau «autoritatea formală» a persoanelor vizate, să-și exprime punctul de vedere, să critice fără menajamente, dar cu temei, argumentat, să propună rezolvări și interpretări proprii [...]. *Așa am învățat să lucrăm, să gândim liber, dar să acționăm împreună, să ne respectăm unii pe alții, să conlucrăm loial, într-un autentic spirit de echipă și în interesul comun al științei psihologice*³¹.

²⁹ Alexandru Roșca (1906–1966). *Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, I. Berar (coord.), București, Edit. Academiei Române, 2006, p. 145–193.

³⁰ G. Băcanu, *Amintiri, duioase amintiri*, în *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 174.

³¹ V. Mare, *Stil de muncă, stil de viață profesională*, în *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 171–172. V. Mare, adolescent fiind, s-a refugiat împreună cu

Un alt student și ulterior colaborator (ultimul colaborator din generația formată încă din studenție în stilul catedrei), Vasile Preda, subliniază și el rolul trăsăturilor de personalitate în buna funcționare a unei echipe de muncă. Alexandru Roșca s-a dedicat „cu pasiune, consecvență și *optimism rațional* activității didactice universitare și cercetării din domeniul psihologiei. Prin efort propriu și prin *mobilizarea energiilor colaboratorilor săi*, de-a lungul timpului, a reușit să depășească și să înfrunte cu demnitate piedicile pe care meandrele istoriei le-au pus, sau au încercat să le pună, în diverse perioade, dezvoltării acestei științe.”³²

Importanța acordată mobilizării, organizării activității colaboratorilor a fost remarcată de Marin Aiftincă. „Ni se pare foarte important să precizăm că în această cursă de fond, Alexandru Roșca nu a fost un alergător singuratic, după modelul altor spirite celebre; el a antrenat cu sine numeroși colaboratori, le-a arătat crestele mirifice pe care trebuie să ajungă; i-a încurajat și sprijinit ca un mecena. Niciodată *o asemenea operă, de care îndeobște se vorbește mai puțin*, nu este îndeajuns prețuită.”³³

Un colectiv, oricât de valoroși ar fi componenții săi, nu poate funcționa fără o conducere exigentă, dar pe deplin înțeleasă, pentru că, așa cum remarcă V. Mare, Al. Roșca era exigent și cu sine însuși. Dumitru Salade, care l-a cunoscut atât ca student, cât și în calitate de coleg (când a devenit șeful Catedrei de pedagogie), scrie: „Ca educator, spre deosebire de alți profesori, Al. Roșca acționa indirect, prin exemplul propriu, fără teorii, explicații sau sancțiuni. Seriozitatea și, aș spune, chiar solemnitatea cu care își îndeplinea funcțiile erau mai eficiente decât invitațiile, observațiile sau reproșurile (...) Sever și rece la prima vedere, făcea impresia unui om care nu cunoaște altă atitudine decât cea oficială. Înscris întotdeauna în cadrul obligațiilor profesionale, omul disciplinei și al legității devine la locul de muncă un pilon important al mecanismului social, menit să asigure liniștea și confortul oamenilor. Profesorul Roșca nu era obișnuit cu compromisurile, cu târguielile sau cu concesiile neprincipiale. Cunoscut ca un om cu convingeri și atitudini ferme, nici nu era solicitat să le încalce. Distanța dintre el și studenți sau colaboratori este micșorată prin corectitudinea soluțiilor oferite, prin înțelegerea și prioritatea acordată problemelor sociale esențiale.”³⁴

familia în 1944. Rămânerea în Basarabia ar fi însemnat deportarea în Siberia, deoarece tatăl său făcuse parte din Sfatul Țării ce declarase Unirea, în 1918. De neuitat au fost pentru noi contribuțiile sale la analiza lucrărilor pregătite pentru tipar. Stăpâna o bogată și curată limbă românească, atât ca stilistică, cât și ca gramatică și ortografie.

³² V. Preda, *Profesorul Alexandru Roșca - un remarcabil exemplu de dăruire profesională pentru colaboratorii și continuatorii săi*, în *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 133.

³³ Marin Aiftincă, *Alétheia sau calea devenirii întru umanitate*, în *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 161–162.

³⁴ D. Salade, *Profesorul Alexandru Roșca - un psiholog de acțiune*, în *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 148–151.

Acceptarea exigențelor prin înțelegere este amintită și de Horia Pitariu. „Cred că Profesorul nu impunea nimănui ore de prezență la catedră, dar exemplul său era urmat. Se lucra mult, între orele 9.00 și 22.00. Cu alte cuvinte, toți erau convingși că numai printr-o muncă sistematică se poate să devină un psiholog competitiv. Studenților li se dădea un exemplu pe care mulți îl urmau, fără alt imbold din afară. Ușa Profesorului și a oricărui dintre membrii catedrei era deschisă pentru studenți, iar cel care solicita un ajutor îl primea imediat. Știam însă un lucru, că *la Profesor «nu se merge în povești», ci numai cu probleme profesionale* pentru care vrei un sfat competent. Nu tolera conflictele, dar dacă se iveau le rezolva imediat.”³⁵

Obiectivitatea, relațiile profesionale principiale asigurau un climat de lucru lipsit de disensiuni, conflicte personale. Fapte subliniate și de Romeo Dăscălescu: „Alexandru Roșca nu se oferea ca merele coapte la cules. Ca să-l obții și se cerea curajul autocunoașterii, pentru a rezista la un dialog în care competența era mult solicitată. *Cu Al. Roșca nu se puteau realiza șuete, taifasuri. Confruntări, retușări de opinii – da!*”³⁶

Acestea au fost coordonatele după care s-a orientat nava Catedrei de psihologie a Universității din Cluj, în apele tulburi ale anilor postbelici.

Alexandru Roșca era convins că psihologia se poate impune numai printr-o mobilizare, cooperare cât mai largă. El dispunea de două atuuri care să asigure o colaborare perfectă. În primul rând, principialitatea în relațiile profesionale. „La profesorul Roșca nu putea fi găsită o ruptură între ceea ce făcea și ceea ce credea sau zicea”, își amintește D. Salade³⁷.

Prin modestia sa nu rănea orgolii. Colegii simțeau că nu este preocupat de afirmarea personală, ci de progresul psihologiei românești în ansamblu.

Marin Aiftincă, în calitatea sa de secretar științific al Secției de Filosofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie din cadrul Academiei Române, a avut multe ocazii de colaborare cu Alexandru Roșca și a reținut: „Expresie a unei înțelepciuni cu care venea dintr-o lume temeinic așezată în istorie, el considera că «oricâte calități ar avea un om, dacă este încrezut, acest mare defect anulează calitățile». Această afirmație ar fi putut rămâne un punct de vedere de înaltă moralitate și numai atât. Dar el însuși era de o modestie arhetipală, care răspândea în jur liniște și confortul gândului. Întotdeauna știa să asculte și să accepte orice critică întemeiată ce venea de la colaboratori, fiind convins că obiectivitatea și adevărul trebuie să domine orice relații subiective într-o comunitate științifică. Era un comportament care nu a erodat cu nimic autoritatea și prestigiul său, ci dimpotrivă, le-a consolidat și a sporit resursele afecțiunii colaboratorilor față de magistrul.”³⁸

³⁵ H. D. Pitariu, *Profesorul Alexandru Roșca – un cititor al școlii de psihologie clujene*, în: *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 173 (subl.ns. – M.R.).

³⁶ R. Dăscălescu, *Controversatul Profesor Alexandru Roșca*, în: *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală*, ..., p. 165.

³⁷ D. Salade, *op. cit.*, p. 148.

³⁸ M. Aiftincă, *Timp și valoare*, ..., p. 310.

Când în 1970, din cauza unui program prea încărcat, Alexandru Roșca își dă demisia de la Institutul de Psihologie al Academiei Române, Robert Floru, director adjunct, și Consiliul științific îi scriu: „Ați acceptat să conduceți și ați condus Institutul de Psihologie de-a lungul acestor ani în condiții de efort intelectual și fizic care a mers până la sacrificiu. Ați făcut-o în numele misiunii pe care v-ați asumat-o (subl.ns. – M.R.) și pe care nimeni altcineva nu o putea îndeplini, misiune căreia i-ați închinat întreaga viață și capacitate de muncă: progresul psihologiei românești.

Vă încredințăm, tovarășe Profesor, că am știut și am simțit în permanență motivul nobil și dezinteresat care a susținut și susține întreaga Dumneavoastră activitate. Exemplul pe care ni l-ați dat a constituit și pentru noi toți un îndemn de neînlocuit pentru activitatea pe care am desfășurat-o sub conducerea Dumneavoastră.”³⁹

5. PSIHOLOGIA DIN ROMÂNIA NU RĂMÂNE ÎNCHISĂ DINCOACE DE „CORTINA DE FIER”

Și în acest sector, Catedra de psihologie clujeană se orientează pe anumite coordonate. Colectivul începe să studieze sistematic și temeinic rezultatele școlii pavloviene (I. P. Pavlov deținea premiul Nobel pentru fiziologie), încadrându-le în corpul istoric constituit al psihologiei mondiale.

O primă sinteză se realizează în *Tratat de psihologie experimentală*, în care, inițiator și principal autor, Al. Roșca cere colaborarea lui Vasile Pavelcu de la Iași și a lui Gheorghe Zapan și Paul Popescu-Neveanu de la București. *Tratatul* constituie prima mare lucrare de afirmare și reabilitare a psihologiei postbelice românești, merit recunoscut prin acordarea Premiului de Stat (1964). Modul de structurare – într-o sinteză creatoare – este remarcat și apreciat, de profesorul Tadeusz Tomaszewski, de la Universitatea din Varșovia: „Ceea ce apreciez înainte de toate este faptul că Dumneavoastră sunteți poate primii din psihologii care au întreprins o sinteză atât de bogată a operelor recente ale psihologilor din URSS și din alte țări socialiste, pe fondul literaturii mondiale.”⁴⁰ (subl. ns. – M.R.).

O astfel de sinteză îi interesa chiar și pe psihologii din Vest. Marele psiholog francez Henri Wallon scrie: „Un capitol m-a interesat în mod special, acela al abstracției ca rezultat al unui proces pavlovian; voi fi foarte bucuros dacă ați putea face o expunere a ideilor Dumneavoastră într-un articol pe care-l voi publica în *Enfance*.”

³⁹ Extras din scrisoarea adresată profesorului Alexandru Roșca de către Institutul de Psihologie al Academiei Române, în *Alexandru Roșca (1906–1966). Omul, Savantul, Creatorul de Școală, ...*, p. 216.

⁴⁰ Citatul de față, ca și cele care vor urma, reprezintă extrase din corespondența profesorului Alexandru Roșca, aflată în prezent în Legatul Alexandru Roșca, la Departamentul de Cercetări Socio-Umane din cadrul Institutului de Istorie „G. Bariț”, din Cluj-Napoca.

Ca răspuns la trimiterea articolului cerut, Hélène Gratiot-Alphandery, redactor șef al revistei „Enfance”, anunță: „Profesorul Wallon, directorul nostru, este deosebit de bucuros de a putea publica acest articol. Noi l-am dat deci fără întârziere la imprimat și va apărea în următorul număr al revistei.”

Frederick Kellog, cu ocazia apariției unei noi reviste, „Europa de Sud-Est”, scria în 1973: „Revista noastră urmărește științele și istoria diferitelor țări ale Europei de Sud-Est: România, Bulgaria, Grecia, Albania și Turcia Europeană. Vă rog acceptați invitația de a trimite un articol care să poată fi publicat. De asemenea, acceptați să recenzați cărți pentru noi?”

În răspunsul său, Al. Roșca anunță trimiterea unui articol cu titlul *Cercetări asupra creativității în România*.

Din partea revistei de circulație mondială „Psychological Abstracts”, editată de Asociația Americană de Psihologie, editorul executiv, Philip J. Siegmann, scrie:

„Dragă Prof. Roșca,

Am aflat că plănuieți să participați la Congresul Internațional de Psihologie care se va ține la Washington de la 20 la 26 august. Prezența Dumneavoastră la Washington ne oferă oportunitatea de a controla situația acoperirii literaturii psihologice străine de către «Psychological Abstracts». Vom aprecia dacă veți găsi timp pentru noi astfel încât să adăugăm surse adecvate de rapoarte, reviste, etc., la lista noastră.”

Ulterior, Philip Siegmann mulțumește pentru colaborare și scrie că se vor depune toate eforturile pentru a obține revistele și publicațiile din lista oferită, pentru a fi recenzate.

Evidentele dovezi de interes pentru cercetările de psihologie din România au făcut posibilă apariția unor reviste cu articole în limba franceză și engleză: „Revue Roumaine de Sciences Sociales/Série de Psychologie” și „Studia Psychologica”.

Oportunitatea acestei inițiative are numeroase confirmări. În 1969, Pierre Salengros, de la Universitatea Liberă din Bruxelles, anunță că o studentă a primit o bursă de trei luni pentru a veni să studieze în România probleme de psihologie industrială și cere să fie asistată în cercetarea sa. În încheiere: „Permiteți-mi să îmi exprim toată admirația pentru revista Dumneavoastră de științe sociale (seria psihologie). Noi încercăm să realizăm o revistă asemănătoare, destinată schimburilor.”

Numeroasele solicitări (mai ales din SUA) ale unor numere, cu indicații bibliografice exacte, vădesc nu numai interesul, ci și spectrul larg al specializărilor celor ce le cer. Deosebit de evidentă a fost situația pentru temele *Rezolvarea problemelor în grup* și *Creativitatea în grup*.

Mai mult, România devine relevantă între specialiști. De exemplu, profesorul H. Herren, de la laboratorul de Psihologie Genetică de la Universitatea din Nancy, scrie:

„Domnule și drag Profesor,

Vă scriu pentru a vă cere să mă ajutați să mă informez asupra eventualei existențe în România a unor lucrări axate pe educația precoce (de exemplu, pe stimularea psihomotrică) (...).

Informații similare din republicile sovietice mi-ar fi de asemenea utile. Toate aceste informații mi-ar permite să efectuez o trecere în revistă a acestor probleme, solicitate de canadieni.”

Alexandru Roșca îl indică (dând și adresa) pe dr. C. Bârsan, specificând că nu-l cunoaște personal, dar despre care a citit că realizează „o terapie cvasi spectaculară” prin îmbinarea componentelor psihologice cu cele motorii.

Relațiile dintre specialiști nu se reduc la schimburi de publicații și scrisori. În 1946, doar la un an de la revenirea Universității la Cluj, Catedra de psihologie primește vizita renumitului psiholog francez Henri Wallon.

Tot aici, eminentul psiholog francez Jean Piaget ține o prelegere. Al. Roșca a fost încântat de întrebările puse de studenți și de dialogul cu studentul M. Toader, ce dovedeau o temeinică studiere a lucrărilor lui J. Piaget. Vizita profesorului Paul Fraisse a fost începutul unor permanente și variate colaborări.

Vizitele erau organizate oficial, aveau un caracter strict profesional, între parteneri egali. H. P. David, Associate Director la Institutul Internațional de Cercetări din Washington, scrie în 1966:

„Dragă Dr. Roșca,

În numele Consiliului Internațional al Psihologilor, am plăcerea să vă mulțumesc pentru cordiala primire la Institutul de Psihologie în București. Întâlnirea științifică pe care ați organizat-o a fost foarte instructivă și sper că va duce la viitoare schimburi.

Vă rog transmiteți mulțumirile noastre tuturor celor care au prilejuit această consistentă experiență internațională atât de stimulatoare și plină de semnificație.

Suntem recunoscători d-lui Dr. Gheorghiu care ne-a întâmpinat la aeroport. Vom fi foarte bucuroși să-l întâlnim pe dânsul și pe Dr. Floru la Congresul de la Moscova.”

Profesorul W.D. Frölich, de la Universitatea Johannes Gutenberg din Mainz (atunci în Germania Federală), unde Vladimir Gheorghiu primise invitația de „guest research associate” pentru anul universitar 1971–1972 (care ulterior va fi prelungită), anunță o vizită de zece zile la Academia de Științe Sociale și Politice din București. Ca urmare a unei scrisori din partea profesorului Frölich de mulțumire pentru organizarea întâlnirii, Al. Roșca răspunde:

„Sunt bucuros să aflu din scrisoarea Dumneavoastră că ați păstrat bune impresii asupra Institutului de Psihologie al Academiei și că ați reușit să aveți un fructuos schimb de opinii și informații. Dumneavoastră mi-ați lăsat mie, colegilor și colaboratorilor Institutului aceleași bune impresii și am fi foarte fericiți să ne reîntâlnim.

Vă adresăm mulțumiri pentru că ne-ați ajutat să obținem anumite periodice germane ca schimb cu revista noastră, în limbi străine, „Revue des Sciences Sociales/Série de Psychologie”, cât și pentru copia foto a capitolului 3 din cartea lui von Orten.”

În 1968 profesorul M. Gulutzan, de la Universitatea Alberta-Canada, își exprimă dorința de a culege material pentru cartea în preparare despre *Studiile psihologice referitoare la dezvoltarea umană în țările Est-Europene*. El își va folosi anul sabatic și va veni în România.

Întărirea Asociației Psihologilor a fost o altă preocupare a lui Al. Roșca în toți anii cât timp a fost președintele ei. Era o modalitate oficială, organizată, de schimburi profesionale internaționale. Contribuția a fost remarcată de prof. R. Piret, secretar al Asociației Internaționale a Psihologilor. În acest sens domnia sa scrie:

„Dragul meu coleg,

Va confirm primirea noii liste a psihologilor români pe care mi-ați trimis-o și am primit-o azi dimineață.

Am ținut să vă expediez scrisoarea recomandat, ca să fiu sigur că veți primi călduroasele mele mulțumiri și expresii ale recunoștinței Asociației, pentru prețioasa colaborare. Mulțumită Dvs., România, care acum un an nu avea decât 3 membri, numără azi 29.

Sunt cu atât mai fericit cu cât psihologii români sunt nu numai excelenți cercetători științifici, dar că ei aparțin unei țări de veche civilizație latină, ca și partea Belgiei unde locuiesc.

Sunt plăcut surprins de excelența franceză în care scriu românii; credeam înainte că franceza era sacrificată, în țara dumneavoastră, limbii ruse și englezei. Văd că nu este deloc așa.

Nu știu dacă plănuieți să veniți la Congresul de la Amsterdam. Vă trimit programul provizoriu într-un plic separat. În caz afirmativ, voi fi fericit să vă cunosc. În plus, cum sunt chemat să joc un rol mai important în Asociație (voi fi numit, la Amsterdam, secretar general-trezorier, Dl Westerlund devenind președinte) voi folosi întreaga mea influență pentru a lărgi Comitetul director. Mai exact, *mi-ar face plăcere să fac să intre un român, în primul rând pentru că este un popor simpatice care iubește psihologia*, apoi fiindcă este o țară de regim socialist; or, Asociația noastră nu trebuie câtuși de puțin să ia în considerare politica, ea trebuie să fie deschisă tuturor popoarelor, fără nicio deosebire de ordin ideologic. Noi avem deja un reprezentant al Poloniei în Comitetul director și voi fi fericit să fie și un român. Voi face această propunere la Amsterdam și, dacă Comitetul director se raliază opiniei mele, vă voi propune ca reprezentant al României; cred că poziția științifică pe care o ocupați în țara Dumneavoastră și devotamentul de a recruta pentru Asociație justifică pe deplin această propunere” (subl.ns. – M.R).

Aprecierile exprimate de R.Piret nu sunt simple formule diplomatice. Ele conțin afirmații obiective: vechea civilizație latină din România, francofonia ei. Propunerea sa a fost acceptată, cum se vede din scrisoarea profesorului Gunnar Westerlund din Stockholm:

„Drag coleg,

În calitatea mea de președinte, am onoarea și plăcerea de a vă informa că în cursul ședinței sale din 19 august 1968, Comitetul director al Asociației noastre v-a propus pentru a intra în sânul său, și că propunerile au fost ratificate în unanimitate de Adunarea generală, în 20 august 1968.

Vă felicit și vă transmit un cordial bine ați venit.”

Poziția de membru în Comitetul director al Asociației Internaționale de Psihologie Aplicată nu era formală. Comitetul director era consultat asupra organizării congreselor de psihologie aplicată, asupra unor publicații și în „nășirea”, adică recomandarea noilor membri.

În diferitele poziții oficiale ocupate, Al. Roșca a respectat un principiu autoimpus: să se retragă pentru a-i promova pe tineri. În acest spirit el scria, la 1 februarie 1978:

„Drag coleg,

Am fost foarte onorat de a fi timp de zece ani membru al Comitetului Director. Acum cred că este cazul de a ceda această onoare unui alt coleg. Din partea mea îl propun, ca nou membru al Comitetului director, pe domnul Gheorghe Iosif, doctor în psihologie, cercetător la Institutul de Cercetări Pedagogice și Psihologice, delegat IUPS din partea României, secretar științific la „Revista de Psihologie” și „Revue Roumaine des sciences sociales/Série de Psychologie”, principalele publicații periodice (în limba română și în limbi străine) din țara noastră, publicate de Academia de Științe Sociale și Politice. Îl propun cu toată responsabilitatea, în calitatea mea de președinte al Asociației Psihologilor din România.

Domnul Iosif este cunoscut de Domnii Faverge, Leplat și Montmollin. Alături curriculum vitae.”

Răspunsul Secretarului general-trezorier, R. Piret, este următorul:

„Drag coleg,

Comitetul director, întrunit la München, a acceptat demisia dumneavoastră. Dar el v-a conferit titlul de membru onorific (pe viață) în semn de mulțumire pentru serviciile aduse Asociației. În consecință, nu mai aveți obligația cotizației, dar în mod evident, veți continua să primiți revista și să participați la congresele noastre, dacă doriți.”

La recomandarea profesorului R. Piret, Al. Roșca primește, din partea lui Norbert Sillamy, invitația de a colabora la ceea ce se va numi *Dictionnaire Encyclopédique de Psychologie*, plănuite a avea 1600 de pagini. Norbert Sillamy justifică astfel invitația:

„Noi solicităm colaborarea personalităților din lumea întregă, fiindcă noi credem că ceea ce face originalitatea fiecărei națiuni, geniul său propriu, este susceptibil să apară chiar într-o comunicare științifică, mai ales când e vorba de disciplina noastră.”

Alexandru Roșca a acceptat colaborarea, a trimis biografiile a patru psihologi considerați reprezentativi pentru psihologia românească (N. Vaschide, C. Rădulescu-Motru, Fl. Ștefănescu-Goangă și M. Ralea), iar din creația proprie articolele: *Creativitatea științifică și Flexibilitatea*.

Urmează o amplă corespondență pe această temă (22 de scrisori).

Remarcabilă este includerea în dicționar a biografiei lui N. Vaschide, din multiple puncte de vedere:

- s-a dovedit vechimea relațiilor dintre psihologia română și cea franceză, prin colaborarea lui Vaschide cu unul dintre marii psihologi – A. Binet;
- s-a dovedit că N. Sillamy nu era un redactor formal al *Dicționarului...*: el studiază articolele primite, cere lămuriri, la care Al. Roșca răspunde perfect documentat. Iată doar un exemplu:

„Dragul meu confrate,

Vă mulțumesc călduros pentru trimiterea din 7.01.1974, referitoare la articolul dumneavoastră despre creativitatea științifică și biografia lui N. Vaschide.

Pot să-mi permit să vă cer câteva precizări:

- a) Pare-se că cele 18 studii *Psihologia în școala primară*, de Vaschide și Binet, au fost publicate în *l'Année Psychologique* (T.IV), dar neavând la îndemână colecția acestei reviste, nu pot să efectuez verificarea necesară. Dispuneți de această precizare?

- b) Puteți să-mi indicați:

- editorul lucrării *Le sommeil et les rêves*, 1911;
- Data ediției și editorul *Enciclopediei Române*?

Răspunsul lui Al. Roșca:

„Drag coleg,

Mulțumindu-vă pentru scrisoare, mă grăbesc să vă răspund la întrebările referitoare la N. Vaschide.”⁴¹

„Daniel Cluzel, profesor din Misiunea Universitară Franceză în România, într-o broșură («*Nicolas Vaschide: sa personnalité, son oeuvre*, Discours prononcé a Buzău, le 16 Oct. 1932, a l’occasion du 25-e anniversaire de la mort de N.V.») publicată la Buzău, unde este născut Vaschide, scrie: *Prin geniul său și opera sa el a onorat România și Franța* (subl.ns. – M.R.). La aceeași concluzie ajunge, de asemenea, T. Herseni, în cartea sa (*Psihologia lui N. Vaschide*), publicată în 1973 (București, Edit. Științifică), cu ocazia aniversării a 100 de ani de la nașterea lui N. Vaschide.”

Mă întrebați dacă el era naturalizat sau poseda dublă naționalitate. Nu sunt sigur, dar cred că el a fost naturalizat, dar după legile existente în România putea păstra naționalitatea română, ea nu se pierdea în mod automat.

⁴¹ Semnificative, totodată, sunt întrebările și răspunsurile referitoare la teoria personalismului din articolul la C. Rădulescu-Motru. Ele sunt expuse în I. Berar, *op. cit.*, p. 231.

Mă întrebați, de asemenea, numele editorului parizian care a publicat în 1918 *Le sommeil et les rêves*. Este Flammarion.

Dacă aceasta vă interesează, adaug că la moartea lui N. Vaschide, R. Mounier a publicat un articol (necrolog) în „Le Gaulois”, 1907 (poate că în luna octombrie), intitulat: *Nicolas Vaschide*.

Cartea lui N. Vaschide a fost reimprimată în 1918. Aș vrea să se facă o rectificare. În nota asupra lui Vaschide eu am scris că el a fost directorul Laboratorului de Psihologie Patologică (École des Hautes Études) cum este înscris pe piatra funerară la cimitirul Montparnasse din Paris. Pe coperta cărții sale *Le Sommeil et les rêves*, apărută post-mortem, se menționează că a fost director adjunct. Cred că trebuie să se țină seama de această ultimă specificare.

Cele 18 studii scrise cu Binet au apărut în *l'Année Psychologique*, anul IV, 1897 (tipărit în 1898).

Enciclopedia Română, pe care o menționez în nota despre Vaschide, indicațiile sunt următoarele: a apărut sub direcția lui C. Diaconovici, vol. I 1898, vol. II 1900, vol. III 1904, Astra, Sibiu (Astra este ediția, Sibiu – orașul).⁴²

Cum era văzută în țară, de către colegi, activitatea lui Alexandru Roșca descrisă în paginile anterioare? Calitatea de luptător, în toate etapele dificile pentru psihologie, în perioada postbelică, a fost recunoscută prin formulări fără echivoc în dedicațiile consemnate pe cărțile primite.

„Aprigului luptător pe frontul psihologiei”, scria V. Pavelcu pe cartea *Drama Psihologiei*, din 1972.

„Domniei Sale Acad.Prof. Al. Roșca, acela care de patru decenii luptă pentru menținerea unui nivel de exigență în psihologie. Cu sentimente și considerații deosebite” – A. Cosmovici și M. Caluschi, Iași, 1985, dedicație pe cartea *Adolescentul și timpul său liber*.

„Domnului Profesor Al. Roșca alese sentimente de prețuire și respect pentru vigoarea cu care luptă pentru cauza psihologiei”. V. Ceașu, București, 1987. Dedicatie pe cartea *Solicitări psihice la aviatori și parașutiști*.

Fragment din scrisoarea de condoleanțe trimisă de Catedra de psihologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și de Asociația Psihologilor din Moldova.

„Profesorul Roșca a fost un exemplu de activitate științifică neobosită. Pe lângă numeroasele lucrări personale, el a știut să antreneze colective puternice de cadre didactice și cercetători în elaborarea unor lucrări de referință. Lui îi datorăm manualele universitare care o vreme au fost singurele apreciate de studenți, datorită bogăției de informații, clarității și expunerii sistematice. Apoi, sunt binecunoscutele lucrări privind psihologia experimentală, psihologia școlară, psihologia industrială și interesantele studii referitoare la creativitate. De asemenea, a avut un rol conducător în elaborarea *Sintezelor de psihologie contemporană* apărute în deceniul trecut.

⁴² I. Berar, *op. cit.*, p. 232.

Toate acestea au făcut ca domnia sa să fie recunoscut și apreciat de specialiștii noștri ca un reprezentant de frunte al psihologiei românești.”⁴³

Nu știm cine a fost autorul sintagmei „Școala clujeană de psihologie”, dar mărturiile contemporanilor dovedesc justetea ei. Da, a fost o școală pentru că a urmărit programatic și sistematic formarea unui stil de muncă profesională, bazat pe colaborare, raporturi colegiale principiale și obiective, în vederea unui scop comun: dezvoltarea psihologiei românești. Da, școala și-a avut punctul de plecare la Cluj, dar spiritul ei a iradiat în toate instituțiile consacrate acestei discipline. Colectivele de psihologi din București, Iași și alte centre științifice din țară au dus colaborarea până la profunde relații prietenești.

Cred în minuni își intitulează Laurențiu Șoitu un eseu, în care se referă la tinerii grăbiți să ocupe scaunul mentorului lor: „Și, totuși, am văzut și scaune foarte respectate. La Universitatea din Cluj-Napoca era unul neclintit cu tot cu biroul deservit de el. Urmașii profesorului Al. Roșca nu au îngăduit să fie deranjat locul magistrului lor. Mare minune, pentru așa zile de început de veac.”⁴⁴

⁴³ I. Berar, *op.cit.*, p. 193.

⁴⁴ Laurențiu Șoitu, *Restul comunicării(lor) sunt eu*, Iași, Edit. Ars Longa, 2006, p. 26.